

УДК: 124.5:316

DOI 10.33514/1694-7851-2025-4/1-501-507

Эркинбек кызы М.

окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

meerimerkinbek21@gmail.com

УЛУТТУК ИДЕНТТҮҮЛҮК ТАТААЛ ЖАНА КӨП КЫРДУУ КУБУЛУШ КАТАРЫ

Аннотация. Бул макалада улуттук иденттүүлүк түшүнүгү жана анын ар кандай түрлөрү каралат. Ошондой эле, Кыргызстан ар түрдүү улуттагы өлкө экени, ар бир этникалык топтун өзүнүн тарыхы жана азыркысы бар экени ачыкка чыгат. Бул ар түрдүүлүк өзүнүн иерархиясын, классификациясын жана системалаштырууну болжолдойт. "Улуттук иденттүүлүк" түшүнүгү салыштырмалуу жаңы: ал философиялык изилдөөлөрдө постсоветтик мезгилде колдонула баштаган жана бул татаал кубулуштун так жана жалпы кабыл алынган аныктамасы али пайда боло элек. Ошондуктан, анын маңызын жана структуралык жана мазмундук мазмунун педагогикалык жактан чечмелөө үчүн, биз илимий эмгектерде чагылдырылган бул термин менен байланышкан этнос, улут жана эл түшүнүктөрүн талдап чыгат. "Улуттук иденттүүлүк" түшүнүгү, анын түзүлүшү жана идентификация жолдору талданат. Улуттук иденттүүлүктүн коммуникациялык потенциалы жана өлкөнүн имиджин калыптандыруудагы мааниси өзүнчө каралат. Ал улуттук-тарыхый, социалдык-психологиялык, социалдык-маданий, саясий-маданий жана башка чөйрөлөрдүн кесилишиндеги доминанттык парадигманын негизинде калыптанганы көрсөтүлгөн. Анын мазмунуна улуттук маданияттын калыптанган өзгөчөлүктөрү, этникалык мүнөздөмөлөр, үрп-адаттар, ишенимдер, мифтер, адеп-ахлактык императивдер ж.б. кирет. Улуттук иденттүүлүктүн кризисине өбөлгө түзгөн себептерди жана факторлорду талдоого олуттуу көңүл бурулат.

Негизги сөздөр: улуттук аң-сезим, коом, баалуулук, ааламдашуу, иденттүүлүк, кризис, социалдык процесстер, Кыргызстан, көз карандысыздык, мамлекет, маданият, имидж.

Эркинбек кызы М.

старший преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

meerimerkinbek21@gmail.com

НАЦИОНАЛЬНОЕ ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК КОМПЛЕКСНОЕ И МНОГОГРАННОЕ ЯВЛЕНИЕ

Аннотация. В данной статье рассматривается понятие национальной идентичности и её различные типы. Также раскрывается, что Кыргызстан – многонациональная страна, каждая этническая группа имеет свою историю и настоящее. Это многообразие предполагает свою иерархию, классификацию и систематизацию. Понятие «национальная идентичность» относительно новое: оно стало использоваться в философских исследованиях в постсоветский

период, и чёткого и общепринятого определения этого сложного феномена до сих пор не сложилось. Поэтому для интерпретации его сущности и структурно-содержательного наполнения с педагогической точки зрения проанализируем связанные с этим термином понятия «этнос», «нация», «народ», отражённые в научных трудах. Анализируется понятие «национальная идентичность», её структура и способы идентификации. Отдельно рассматривается коммуникативный потенциал национальной идентичности и её значение в формировании имиджа страны. Показано, что она формируется на основе доминирующей парадигмы на стыке национально-исторической, социально-психологической, социокультурной, политико-культурной и др. сфер. Её содержание включает устоявшиеся черты национальной культуры, этнические особенности, обычаи, верования, мифы, моральные императивы и т. д. Значительное место отведено анализу причин и факторов, способствующих кризису национальной идентичности.

Ключевые слова: национальное самосознание, социум, ценность, глобализация, кризис, идентичность, социальные процессы, Кыргызстан, независимость, государство, культура, имидж.

M. Erkinbek kyzy

teacher

Kyrgyz State University named after I. Arbaeva

Bishkek c.

meerimerkinbek21@gmail.com

NATIONAL IDENTITY IS A COMPLEX AND MULTIPLE PHENOMENON

Annotation. This article deals with the concept of national identity and its different types. It is also revealed that Kyrgyzstan is a multinational country, each ethnic group has its own history and present. This variety implies its own hierarchy, classification and systematization. The concept of "national identity" is relatively new: it began to be used in philosophical research in the post-Soviet period, and a clear and generally accepted definition of this complex phenomenon has not yet been developed. Therefore, in order to interpret its essence and structural content from a pedagogical point of view, we will analyze the concepts "ethnos", "nation", "people" related to this term, which are reflected in scientific works. The concept of "national identity", its structure and ways of identification are analyzed. The communication potential of national identity and its importance in shaping the image of the country are considered separately. It is shown that it is formed on the basis of the dominant paradigm at the intersection of national-historical, social-psychological, socio-cultural, political-cultural, etc. sphere. Its content includes established features of national culture, ethnic characteristics, customs, beliefs, myths, moral imperatives, etc. A significant place is given to the analysis of the causes and factors contributing to the crisis of national identity.

Keywords: national consciousness, society, value, globalization, identity, crisis, social processes, Kyrgyzstan, independence, state, culture, image.

Берилген суроо өзүнчө түшүндүрмөнү талап кылган эки түшүнүктү колдонот. "Иденттүүлүк" жана "улут" деген эмне? Иденттүүлүк дагы кесиптик жаргондо "булганган" сөз. Биз катуу конструкция жөнүндөбү же жамааттык сезим ишке ашып, күчөгөн учурлар жөнүндөбү? Бул эки түшүнүктү кантип аныктаганыбызга жараша (мамлекетке таандык болуу, этникалык топко таандык болуу, адамды дайыма коштоп жүргөн иденттүүлүк же бул

кубулуштун мобилизациялык аспектиси жөнүндө сөз болуп жатабы), жооптор ар кандай болот.

Биринчиден, биз улуттук өзүн-өзү идентификациялоо жөнүндө ачык нерсе катары айтканда, биз белгилүү бир чечмелөөнү таңуулай турганыбызды түшүнүшүбүз керек. Биз кирпичтен курулган имаратты болжолдойбуз, бул туура эмес. Биз футбол күйөрмандарынын же жалпысынан өз өлкөсүнүн өкүлдөрүн колдогон спорт күйөрмандарынын улуттук иденттүүлүгү жөнүндө айта алабыз. Кимдир бирөө өзүн орус, татар, жөөт же чечен деп эсептегени белгилүү болгондо, биз өлкөнүн ичиндеги улуттук иденттүүлүк жөнүндө айта алабыз. Анан күтүлбөгөн жерден бир кезде бирдиктүү улуттук иденттүүлүк, Кыргызстанга таандык катары кабыл алынган нерсе ички жактан абдан татаал түзүлүшкө ээ экени айкын болот. Кээде биз белгилүү бир инсандыкты каалагандыктан эмес, ошол жол менен аныкталгандыктан алабыз. Өзүн-өзү аныктоо жана башкалар тарабынан идентификациялоо бар. Мунун баары абдан кырдаалга байланыштуу. Келгиле, социомаданий инсандык жөнүндө сүйлөшөлү.

Төмөнкү документтер орто мектептин өнүгүүсүнүн азыркы этабында социомаданий жана улуттук инсандыкты калыптандыруу үчүн методологиялык колдоо катары каралат:

- 1) 2012–2017-жылдарга балдардын кызыкчылыгы үчүн иш-аракеттердин улуттук стратегиясы;
- 2) Кыргызстандын жаранынын инсандыгын руханий-адеп-ахлактык өнүктүрүү жана тарбиялоо концепциясы;
- 3) Жалпы билим берүүнүн мазмунунун фундаменталдык өзөгүнүн концепциясы;
- 4) Орто (толук) билим берүүнүн федералдык мамлекеттик билим берүү стандарты [2, 216.].

Инсандык, тигил же бул жол менен, чыр-чатак кырдаалдарында активдештирилет жана мобилизацияланат. Кадимки кырдаалда улуттук, аймактык, гендердик, класстык жана сексуалдык инсандык көптөгөн инсандыктардын бири гана. ЛГБТ парадында сыймыктануу менен жүргөндө гана, инсандыгыңыздагы эң маанилүү нерсе гомосексуал болуу деп ойлойсуз. "Кыргыз маршына" барганыңызда, сиз өзүңүздү биринчи кезекте кыргызсын деп ойлойсуз ж.б.у.с. Чындыгында, күнүмдүк жашоодо ар кандай иденттүүлүк бар жана биз алар менен жетектелебиз. Биз көз алдыбызда бизге айдан ачык көрүнгөн айрым иденттүүлүктөрдүн кантип талкаланып, ал тургай жок болуп баратканын көрөбүз. Иденттүүлүк өтө кырдаалга жараша, туруксуз жана дайыма өзгөрүп турат.

Этникалык иденттүүлүк - бул адамдын этникалык коомчулукка таандыктыгын таануунун эмоционалдык жана когнитивдик процесси; ал бар болгон этникалык байланыштардын адамдардын аң-сезимине проекциясы жана этноним катары көрүнөт. Бул социалдык идентификациянын бир түрү. Калкты каттоодо жана башка массалык статистикалык маалыматтардын түрлөрүндө ал негизги этникалык идентификация катары колдонулат.

Ошентип, улуттук жана этникалык иденттүүлүк түшүнүктөрү көбүнчө бири-бири менен тыгыз байланышта. Муну Л. В. Русскихтин позициясы тастыктайт. Бул автор "этникалык өзүн-өзү таануу" түшүнүгүн колдонот, ал белгилүү бир улут менен өз ара байланышуудан тышкары, өз эли, анын мүнөздүү өзгөчөлүктөрү, маданияты жана тили, жашаган аймагы, тарыхый өткөнү, азыркысы жана келечеги жөнүндөгү түшүнүктөрдү камтыйт. Мындай идеялар эмоционалдык жактан күчтүү жана адамда аларга карата белгилүү бир мамиле — сыймыктануу жана боорукердик сезими өнүгөт.

Улуттук өзүн-өзү таануу түшүнүгү татаал жана көп кырдуу кубулуш деген тыянак чыгарууга болот. Бир жагынан, ал инсан менен ал мекени деп эсептеген өлкөнүн жана ал

жүргүзгөн саясаттын ортосундагы байланышты, идентификацияны билдирет. Экинчи жагынан, ар бир өлкө өзүнүн тарыхын, маданиятын жана анын аймагында жашаган элдерди да камтыйт. Бул факторлордун баары адамдын улуттук өзүн-өзү таануусуна сөзсүз түрдө таасир этет жана анын улуттук өзүн-өзү таануусунун өнүгүшүнө салым кошот. В.В. Кочетковдун улуттук өзүн-өзү таанууну "адамдардын өз улутуна жана улуттук саясий системасына болгон эмоционалдык реакцияларын чагылдырган маданий норма" катары караган позициясына кошулууга болот. Кыргыз улуттук иденттүүлүгү этникалык иденттүүлүккө караганда кеңири иденттүүлүк түрү болуп саналат жана негизинен саясий жана маданий мааниге ээ. Аны теориялык жактан түшүнүү жана практикалык жактан ишке ашыруу үчүн бир нече ыкмалар бар. Айрым изилдөөчүлөр Кыргызстанда улуттук иденттүүлүккө жетүү мүмкүн деп эсептешет.

Адамдын инсандыгынын компоненттеринин бири, адамдын белгилүү бир этникалык же улуттук топко таандык экендигине түздөн-түз байланыштуу; улутту уникалдуу салттар, маданият жана тил менен көрсөтүлгөн бир бүтүндүк катары сезүү; адамдын өз мамлекетине, элине же коомуна таандык экенин, өз өлкөсүнүн тагдыры үчүн жоопкерчилигин, жарандык укуктарды жана милдеттерди сактоо зарылдыгын жана адамдын өз коомунун негизги баалуулуктарына берилгендигин түшүнүү.

"Улуттук инсандык" түшүнүгү ар кайсы мезгилдерде мамлекеттердин социалдык-саясий өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрүнө жана тарыхый шарттарга байланыштуу ар кандай чечмеленип келген [1, 142 б.].

Европа тарыхынын алгачкы мезгилинде тил инсандыктын негизги идентификатору болгон; орто кылымдарда тилдик таандыктыктан тышкары диний идентификация кеңири таралган. Азыркы доордо адамдын улуттук, мамлекеттик жана аймактык таандыктыгын түшүнүү пайда болгон. Ошентип, улуттук инсандык жарандык, этно-улуттук жана аймактык формалардын бир эле учурда өнүгүшүндө өзүн көрсөтө баштаган [3, 11 б.].

20-21-кылымдарда "улуттук иденттүүлүк" түшүнүү адамдын белгилүү бир этникалык топ же улут менен аң-сезимдүү түрдө окшоштугун билдирет; мындай иденттүүлүк улуттун уникалдуу салттар, маданият жана тил менен чагылдырылган бир бүтүндүк катары сезимин билдирет

Улуттук иденттүүлүктүн критерийлери:

- жалпы тил;
- жалпы тарых;
- жалпы маданият;
- аймактык коомчулук.

Улуттук иденттүүлүктүн алкагында адамдарды "коомчулуктун образы" бириктирет, бул "биз" менен "алардын" ортосундагы так айырмачылыкты аныктоого мүмкүндүк берет. Элдер (улуттар) чакырыктарга жооп берүү, "Биз кимбиз?", "Биз эмнени каалайбыз?" (биз эмнеге умтулабыз), "Биздин баатырлар кимдер?" жана "Алардын улуулугуна тең келүү үчүн эмне кылууга даярбыз?" деген суроолорго жооп берүү аркылуу калыптанат.

Улуттук иденттүүлүктүн маанилүү компоненттерине төмөнкүлөр кирет: мамлекеттүүлүктүн жалпы тажрыйбасы, ал ошондой эле тарыхтагы эң маанилүү окуялардын баалуулук кабылдоолорунун туруктуу жыйындысын чагылдырган жалпы өткөндү баалоону камтыйт; улуттун мүчөлөрүнүн басымдуу көпчүлүгү тарабынан бөлүшүлгөн жалпы баалуулуктардын белгилүү бир жыйындысы; өлкөнүн келечеги үчүн биргелешкен жоопкерчилик Улуттук иденттүүлүк – бул адамдын юридикалык жарандыгына карабастан, бир топ адамдар менен

улут жөнүндөгү сезимдерин билдирет. Психологиялык жактан алганда, улуттук иденттүүлүк "биз" деп мүнөздөлгөн топ менен "алар" деп мүнөздөлгөн топтун ортосундагы айырмачылыкты түшүнүү катары каралат.

Улуттук иденттүүлүктүн калыптанышына төмөнкүлөр көмөктөшөт:

- "биз-топтун" оң образын түзүүгө жана улуттук топту калыптандырган жалпы оң мүнөздөмөлөрдү баса белгилөөгө көңүл буруу;
- көрүнүктүү инсандар жөнүндө коомдук билимди тереңдетүү;
- коомдук жана мамлекеттик баалуулуктар боюнча билим берүү иштерин жүргүзүү;
- бир бүтүн маданий жана тилдик мейкиндикти түзүү;
- улуттук иденттүүлүктү бекемдөөнүн фактору катары тарыхый эс тутумду жана чындыкты сактоо.

Улуттук иденттүүлүк оригиналдуулук, үзгүлтүксүздүк, туруктуулук, идентификация жана адамдын этникалык жана улуттук таандыктыгын андоо түшүнүктөрү менен байланыштуу; анын маңызы инсандын чегинен чыгып, социалдык системанын өзүн-өзү аныктоосуна таасир этет [1, 34 б.].

Улуттук иденттүүлүк ар кандай коомдо пайда болушу мүмкүн, бирок бул үчүн бир катар жагдайлар талап кылынат: социалдык-экономикалык өнүгүүнүн белгилүү бир деңгээли жана коомдун дүйнө таанымындагы борбордон чегинүү тенденцияларын жеңүүгө жана борбордон чегинүү тенденцияларын күчөтүүгө багытталган элитанын жакшы ойлонулган саясаты [11, 96.]. Улуттук иденттүүлүк – бул туруктуу мамлекет курууга мүмкүн болгон иденттүүлүктүн бирден-бир түрү, анткени башка иденттүүлүктөрдүн калктын басымдуу көпчүлүгү тарабынан өмүр бою белгилүү бир баалуулуктардын жана идеялардын жыйындысын туруктуу бөлүшүүнү камсыз кылуу мүмкүнчүлүгү жок. Бирок, улуттук иденттүүлүк монолиттүү эмес жана анын туруктуулугу анын курамдык элементтерин зарыл болгон учурда өзгөртүүгө болбойт дегенди билдирбейт. Кризис учурунда, айрыкча улуттун калыптануу мезгилдеринде улуттук иденттүүлүктүн компоненттери тынымсыз өзгөрүп жана кайра калыптанып турат. Тарыхый өнүгүү процессинде эң өнүккөн коом да учурдагы иденттүүлүк компоненттерине олуттуу өзгөртүүлөрдү киргизүүнү талап кылган жаңы кыйынчылыктарга туш болушу мүмкүн. Когнитивдик мамиленин алкагында өзүн-өзү түшүнүүнүн түзүмүндөгү жеке жана социалдык иденттүүлүктөрдүн ортосундагы байланышты талдоого өзгөчө көңүл бурулган. Бул маселе Дж. Тернердин өзүн-өзү категориялаштыруу теориясы жана Г. Тажфелдин социалдык иденттүүлүк теориясы сыяктуу социалдык-психологиялык түшүнүктөрдө активдүү өнүккөн. Бул авторлордун эмгектеринде жеке жана социалдык иденттүүлүк бири-бирине карама-каршы категориялар катары каралат. Г. Тажфел белгилүү бир учурда жеке же социалдык иденттүүлүктү актуалдаштырууга болот деп ырастаган. Тандоо индивиддин оң өзүн-өзү баалоосуна жетүү үчүн эң кыска жолго багытталган мотивациялык түзүлүш менен аныкталат. Өзүн-өзү категориялаштыруу аркылуу Дж. Тернер өзүн бирдей объектилердин белгилүү бир классына когнитивдик жактан дайындоону түшүнгөн. Анын теориясынын негизги постулаттарынын бири - иденттүүлүктүн же өзүн-өзү категориялаштыруунун үч деңгээлин айырмалоо: адамдык, б.а., өзүн адам катары өзүн-өзү категориялаштыруу; социалдык же топтук; жана жеке же индивидуалдык. Бир деңгээлдеги инсандыктын көрүнүшү менен анын башка деңгээлдеринин ортосунда функционалдык антагонизм бар: өзүн башка топтордун мүчөсүнөн айырмаланып, топтун мүчөсү катары кабылдоо, өзүн бул топтун мүчөлөрүнөн айырмаланып турган уникалдуу индивид катары кабылдоону төмөндөтөт [7, 1246.]. Жогоруда айтылгандардын негизинде, биз

улуттук иденттүүлүктү тынымсыз өз ара аракеттенүүчү образдар менен маанилердин процесси менен мүнөздөлгөн конструкция катары түшүнөбүз. Бул процесс татаал системаны чагылдырган жана кайра жаралуунун туруктуу ыкмаларынын жыйындысын камтыган кеңири матрицанын ичинде жүрөт: аймактык мейкиндик, тил жана маданий жана символикалык образдар. Бул конструкция үчүн байланыштыруучу элемент катары белгилүү бир коомдун белгилүү бир тарыхый доордо жашаган фундаменталдык идеясын кароого болот. Улуттук иденттүүлүк коомдук талкуу аркылуу калыптанган тилектештикке негизделген, мында ар кандай жеке же топтук позициялар кеңири, бирок дифференциацияланган бүтүндүккө байланыштуу мааниге жана салмакка ээ болот. Инсандын улутка таандык экенин сезүүсү гана эмес, анын фундаменталдык мүнөздөмөлөрүн баалуулуктар катары кабылдоосу да маанилүү. Бул улуттук иденттүүлүктү максаттуу түрдө куруу жана жөнгө салуу үчүн кеңири мүмкүнчүлүктөрдү берет. Кайсы бир өлкөнүн имиджин калыптандыруу бир эле учурда эки деңгээлде: расмий жана жеке деңгээлде жүрөрүн эске алуу маанилүү. Акыркысы көп жагынан имидж түшүнүгүнө окшош. Өлкөгө болгон жеке кызыкчылык анын калыптанышынын зарыл шарты болуп саналат, ал эми жеке коммуникациялар негизги канал болуп саналат. Расмий деңгээлде саясий коммуникациялар дагы мамлекеттин имиджин калыптандырууга катышат. Өлкөнүн имиджин калыптандыруунун "катаал" ыкмаларына жетишкендиктерди ачык пропагандалоо жана анын жашоо образынын артыкчылыгын жайылтуу кирет [1, 356.]. Айрым учурларда, мисалы, Жакынкы Чыгыштагы АКШ менен болгондой, мындай өнөктүктөр каалаган натыйжаларды бербейт. Жумшак моделдөө учурунда, коммуникациялар адамдардын, айрыкча билимдүү адамдардын, чет өлкө жөнүндө билүүгө болгон табигый кызыкчылыгына негизделгенде, жеке деңгээл биринчи орунда турат. Ал өзгөчө чыгармачыл интеллигенциянын мүчөлөрү жана окумуштуулар сыяктуу коомдук пикир лидерлери үчүн натыйжалуу. Саясатчылар жана дипломаттар үчүн кызыкчылык категориясы чечүүчү болуп саналат, ошондуктан "жумшак" ыкмалардын натыйжалуулугу салыштырмалуу төмөн. Имидж программасын ишке ашыруу үчүн координациялоочу органды жана коммуникациялык инфраструктураны түзүү зарыл. Андан тышкары, жергиликтүү коомчулук менен системалуу түрдө байланыш түзүү, ошондой эле эл аралык байланыштарга түздөн-түз катышкан адамдардын беш категориясы - потенциалдуу имиджин түзүү каналдары: кабыл алуучу өлкөдө туруктуу жашаган ар кандай уюмдардын дипломаттары жана кызматкерлери; имиджин түзүү боюнча адистер, журналисттер жана кабыл алуучу өлкөнүн реалдуулугу менен тааныш болгон башка коммуникация адистери; кабыл алуучу өлкөдөн келген академиялык изилдөөчүлөр; жана кабыл алуучу өлкөдө туруктуу жашаган диаспоранын өкүлдөрү. Акыркысы, атап айтканда, өлкө жөнүндө журналдарды басып чыгаруу жана өз ара аракеттенүүнүн белгилүү бир багыттарына арналган чет тилдеги веб-сайттарды жүргүзүү менен алектене алат.

Колдонулган адабияттар:

1. **Аалиева Г.** Кыргыздардын улуттук мүнөзүнүн өзгөчөлүктөрү. – Бишкек, 2013. – 142 б.
2. **Абрамзон С. М.** Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы боюнча тандалма эмгектер. – Бишкек, 1999. – 782 б.
3. **Айтбаев А. А.; Апсаматова Э. А.** Менталитет кыргызского народа. – Бишкек, 2013. – 46 б.
4. **Айтматов энциклопедиясы.** – Бишкек: Турар, 2017. – 92 б.
5. **Бакиева Г. А.** Психология познания // Социальная память и ее роль в развитии культуры и общества. – Бишкек, 2001. – 78 б.
6. **Бердяев Н. А.** Смысл истории. – М., 1990. – 123 б.

7. **Бжезинский З.** Выбор: мировое господство или глобальное лидерство / пер. с англ. – М.: Международные отношения, 2005. – 14 б.
8. **Маанаев Э.** Идеология переходного периода: прошлое и настоящее. – Бишкек, 2012. – 49 б.
9. **Мамардашвили М.** Лекции по античной философии. – СПб.: Азбука, 2018. – 57 б.
10. **Хантингтон С.** Столкновение цивилизаций. – М.: АСТ, 2007. – С. 21–23.
11. **Кочкорова Д. А.** Билим берүүдөгү жалпы адамзаттык, улуттук жана индивидуалдуулуктун катнашы // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – 2022. – № 4. – С. 428–433.

Рецензент: философия илимдеринин кандидаты Жунушова Г.М.